

LPSR ZINĀTŅU AKADĒMIJA
VALODAS UN LITERATŪRAS INSTITŪTS

INSTRUKCIJA
VIETU VĀRDU VĀCĒJIEM

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADĒMIJAS IZDEVNIECĪBA
1 9 6 0

**ИНСТРУКЦИЯ
ДЛЯ СОБИРАТЕЛЕЙ ТОПОНИМИЧЕСКИХ
НАЗВАНИЙ**

На латышском языке

INSTRUKCIJA VIETU VĀRDU VĀCĒJIEM

Katra vietu vārdu vācēja uzdevums ir pierakstīt visus pētījamā bijušā pagasta vai pagasta daļas kā esošos, tā bijušos vietu nosaukumus, vietvārda apzīmētā objekta veidu, atrašanās vietu un eventuālo vārda nozīmi.

Vācami kā apdzīvotu vietu nosaukumi, tā arī neapdzīvotu vietu nosaukumi.¹

---

¹ Ar apdzīvotu vietu nosaukumiem saprasti māju, padomju saimniecību, ciemu, muižu utt. vārdi; neapdzīvotu vietu vārdi aptver kalnu, pļavu, lauku, mežu, upju, ezeru utt. nosaukumus.

Pierakstāms bijušā pagasta un pagasta iedzīvotāju nosaukums (turieniešu izrunā), kā arī ziņas par pagasta nosaukuma izcelšanos. Ja bij. pagasta vārds grozīts, jādod ziņas par visiem bij. pagasta nosaukumiem. Tāpat vācami dažādu bij. pagasta «galu» resp. «nuovadu», t. i., bij. pagasta daļu un to iedzīvotāju nosaukumi. Šāds bij. pagasta gals ar īpašu vārdu bieži ir bijušās muižas vai pusmuižas resp. «luopu muižas» daļa, dažreiz topografiski atšķirīga pagasta daļa, citreiz novads ar īpatnēju iedzīvotāju sastāvu un tamlīdzīgi. Bij. Kalncempju pagastā, piem., ir *Kalnā gāls*² (tā pagasta daļa, kas ir kalnaināka; atrodas uz ziemeļrietumiem no bij. Valkas—Gulbenes šaursliežu dzelzceļa) un iedzīvotāji *kalnenieši*². Kāda bij. Vaidavas pagasta daļa ir nosaukta par *Pañliēnu*;

² Par mazā divnieka nozīmi aiz formām skat. 6. piezīmi.

Pantienas iedzīvotāji ir *paņtenieši*. Bij. Kauguru pagastā kāda novada iedzīvotāji ir *purēnieši*, un arī kādas mājas var atrasties *Purēniēšuos*, tātad iedzīvotāju nosaukums pamazām kļuvis arī par novada nosaukumu.

Vācami māju, ciemu, sādžu, miestu, biezi apdzīvotu vietu, pilsētu un to daļu, bij. muižu, krogu, dzirnavu, ķieģeļnīcu, raktuvju u. c. nosaukumi, tāpat ezeru, dīķu, mārku, akaču, bedru, upju, strautu, atteku, grāvju, ūdenskritumu, atvaru, straumju, sēkļu, braslu, krāču, zvejas vietu, salu, pussalu, krastu, līču, pļavu, purvu, dumbrāju, mežu, meža vai purva salu, biržu, krūmāju, izcirtumu, ataugu, stīgu, ganību, aploku, lauku jeb tīrumu, atmatu, noru, klajumu, kalnu, pilskalnu, pakalnu, leju, ieleju, gravu, alu, ceļu, tekū, tiltu, laipu, akmeņu, koku, senču kulta vietu, kapu, kapkalnu, atsevišķu ēku, rakumu

u. c. vietu nosaukumi. Vācami arī agrāk bijušu, tagad iznīkušu māju un citu objektu nosaukumi, piem., bij. lauku, pļavu, mežu u. c. vārdi.

Pierakstāmi tautā lietotie vārdi, bet, ja oficiālie nosaukumi ir citādi, atzīmējami arī šie oficiālie nosaukumi, piezīmējot, vai ar oficiālu iestāžu lēmumiem grozītie vietu nosaukumi radušies un lietoti tautā vai arī izdomāti.

Mežu, meža pļavu, cirsmu utt. nosaukumi vislabāk izzināmi no vecajiem mežsargiem un mežu tuvumā esošiem zemniekiem.

Jaunsaimniecību (kas radušās pēc 1920. g. zemes reformas), darba zemnieku (pēc 1940. g. zemes reformas) un amatnieku māju vārdiem pievienojami paskaidrojumi, vai tie ir jauni, izdomāti vārdi, vai arī agrāk jau bijušu vietu nosaukumi.

Nav jāvāc tādi valodnieciski nenozi-

mīgi ceļu un dažu citu objektu nosaukumi, kuru pirmajā daļā ir, piem., attiecīgajā vietā esošas pilsētas, pazīstamas upes vai tamlīdzīgs vārds, tā: *Alūksnes lielceļš*, *Alūksnes kapi*, *Gaujas tilts*. Pierakstāmi turpretim tie saliktie nosaukumi, kam pirmajā daļā ir kādas mazāk pazīstamas vietas vārds. Vācami arī tādi vietu nosaukumi, kam pirmajā daļā ir tuvumā esošo māju vārds, ja šiem nosaukumiem nav gadījuma rakstura, bet tie ieguvuši jau īpašvārda dabu, piem., *Aktanu pakalne* (Alsviķī), kas dabūjusi nosaukumu no kaimiņu mājām *Aktaniem*; ja šāda tipa vietu nosaukumu kādās mājās ir daudz, paraugam pierakstāmi tikai daži.

Nav jāvāc arī tādi vārdi, kam nav vēl īpašvārda dabas. Tā, piem., *plaviņa* laikam ir katra maza plava, nevis tikai kāda noteikta plava; bet *Grēizā plaviņa* jau ir tikai kāda noteikta plava, un ne katru

šāda izskata (līkumainu, greizu) pļavu sauks par «greizuo pļaviņu». Tāpēc *pļaviņa* nav pierakstāma, bet *Grèizā pļaviņa* ir atzīmējama. Tātad pierakstāmi visi nosaukumi, kam vismaz pa daļai jau īpašvārda daba, t. i., tādi nosaukumi, kas attiecināti tikai uz kādu noteiktu objektu, nevis uz kuru katru līdzīgu objektu. Jāpieraksta, piem., *Garais tīrumiņš* (tā sauc likai zināmu tīrumu, ne katru garu, šauru tīrumu), *Liēlā late* (*late* = apm. 6 pūrv. tīrumu zemes), *Mālu kalns*, *Lukstu pļava* (kur auguši *luksti* — kāds augs), *Liēlā grava* utt.

Vācami arī tādi nosaukumi, kas atvasināti no kāda pazīstama sugas vārda, piem., *Rūobežniēce* (p|³), *Lukstenīca* (p|), *Pērkuônājs* (kāds tīrums, kur augušas *pērkones*).

---

³ Saīsinājumu sarakstu skat. tālāk.

Nav atstājami nepierakstīti nepieklājīgie vietu vārdi. Katrā ziņā jāpieraksta arī visi tie nosaukumi, ko zina tikai dažas personas, piem., kāds ļoti vecs iedzīvotājs vai tamlīdzīgi.

Ja kādam objektam ir vairāki nosaukumi vai kādam nosaukumam ir vairākas formas, rūpīgi pierakstāmi visi nosaukumi resp. visas formas, atzīmējot arī, kura forma biežāk lietota, kura vecāka utt.: Vaidavā ir zemnieka māja *Liēlšķiŗba* || *Liēlšķiŗbis*, pļava *Bēŗzlicis* || *Bēŗzlicis* || *Bēŗzeslicis*.

Aizbraucot pētījamā vietā, vācējam vispirms jācenšas ieklausīties turienes ļaužu izrunā, mēģinot iepazīties ar šās vietas izloksnes īpatnībām, īpašu vērību veltījot intonācijām, skaņu pārmaiņām, piedēkļiem un substantīvu un adjektīvu deklinācijai. Šos novērojumus der atzīmēt.

Vietu vārdi vācami bij. pagasta terito-

rijā. Visas bij. pagasta teritoriālās pārmaiņas, kas notikušas 1920. g. un vēlāk, jāmin kladē (priekš vietu vārdu saraksta). Ja pagasts radies pēc 1920. g., jāmin, no kura pagasta tas atdalīts resp. kādi pagasti apvienoti šai jaunajā.

Vācot vietu vārdus, vācējam jāiegriežas katrā saimniecībā, iztaujājot ziņas no vecākajiem ļaudīm, kas tur dzimuši un uzauguši vai vismaz ilgu gadu tur dzīvojuši. Ja tādus nav iespējams sameklēt, ziņas vācamas no vidējās un jaunās paaudzes pārstāvjiem turieniešiem, bet, ja arī tādu nav mājā, — no cilvēkiem, kas ilgāk šai vietā dzīvojuši (arī tad, ja tie ir ienācēji no citurienes). Pēdējā gadījumā pierakstītās ziņas vēlāk pārbaudāmas, izjautājot dzimtos bij. pagasta iedzīvotājus.

Par tādām mājām, kuru vecie iedzīvotāji tagad atrodas citur, papildu ziņas vēlams vākt no šiem bijušajiem iedzīvotā-

jiem. Ja kāds ienācējs no citurienes labi zina savas dzimtās puses vietu vārdus, tie pierakstāmi.

Pierakstāms ziņu devēja vārds, uzvārds, dzimšanas gads un vieta un tagadējā dzīves vieta. Šie dati minami pēc attiecīgās personas ziņu devuma.

Lai ierosinātu ziņu devēja atmiņu, ieteicams iztaujāt pēc noteikta plāna, atsevišķi par katru objekta šķiru: ūdeņiem (upēm, strautiem, valkiem, grāvjiem, attekām, atvāriem, brasliem, krācēm, ezeriem, mārkiem, akačiem, dīķiem, bezdibeņiem utt.), pļavām, ganībām, tīrumiem, ceļiem, tiltiem, kalniem, lejām, salām utt. Ierosinājumam var atgādināt tuvākajā apkārtne sastopamos vietu nosaukumus, kas iztaujātājam zināmi no agrāk savāktajiem vietu vārdu materiāliem.

Ipaši tad, ja vietu vārds ir «runīgs», t. i., ja tas ir vārds ar saprotamu nozīmi,

piem., *Saŕkanais kalns, Zēmgāļi, Pūcene, Siliņi*, jāmēģina noskaidrot vietu vārda etimoloģija (nozīme, rašanās), sīki iztaujājot stāstītājus par šā objekta atrašanās vietu, veidu, īpatnībām u. tml.

Noskaidrojot, piem., pļavas *Pūcenes* vārdu, der apvaicāties, vai pļavā nav agrāk augušas kādas sevišķas zāles vai puķes; no atbildes uzzinot, ka tur agrāk audzis daudz *pūku*, jānoskaidro sīkāk, kādus augus izloksnē sauc par *pūkām* utt. Svarīgs ir arī negatīvais konstatējums, t. i., atzīme, ka vietu vārdu minētajā izloksnē kā sugas vārdu nelieto vai ka objektam nav tādu īpašību, kādas it kā norāda vietas nosaukums. Tā, piem., *Paūgas kalnam* pievienojama atzīme, ka sugas vārdu *paūga* minētajā izloksnē nelieto, vai, piem., *Saŕkanajam kalnam* — atzīme, ka tuvumā nav sarkanā māla, ne cita kā sarkanā krāsā.

Jācenšas vienmēr pieminēt vietas svarīgākās īpatnības: tīrumiem, kalniem — lielums, veids, zemes sastāvs, zemes labums utt.; ezeriem — lielums, veids, dziļums; upēm — vai strauja, vai lēni tekoša, kādi krasti, līkumaina vai taisna, no kurienes iztek, kur ietek (ja citā upē, tad no kuras puses) u. tml. Par kādu tīrumu var, piem., derēt šāda atzīme: «taisnstūrains tīrums Sila kalna rietumu nogāzē, 3 pūrv.; ļoti laba māla zeme». Vai par kalniņu: «neliels apaļš kalniņš, ap 100 m diametrā; grants zeme».

Vietas īpatnības sevišķi rūpīgi jāapraksta, ja nosaukums neizprotams. Arī tad, ja vietas vārds liekas saprotams, vietas apraksts tomēr jādod, lai ir iespējams novērst jebkuru pārpratumu. Tā, piem., kādai augšzemnieku izlokšņu *Židavnīcai* ir īsti tiešs sakars ar *židavu* vārdu, tāpēc nepieciešama piezīme, ka šai vietā aug augs

židavi (*Evonymus verrucosus*), paskaidrojot arī, kāds ir šis augs. Tā kāds *Zviedru kalns* pareizi tiek minēts sakarā ar zviedriem un zviedru kariem, un tikai kalna zemes sastāva apraksts ļauj vārdu dažās izloksnēs retumis arī citādi saprast: kalnā ir rupja, akmeņaina smilts, ko izloksnē sauc *zviedri* (nozīmē apm. to pašu, ko citur *zvirgzdi*)⁴.

Tātad vietas apraksts dažreiz nepieciešams arī tais gadījumos, kad liekas, ka tas nekā nedod nosaukuma izprašanai.

Vācējam pašam, kur vien iespējams, pieminētie objekti būtu arī jāredz, lai viņš var novērot un noteikt, ar ko kāda vieta zīmīga savā apkārtnē vai kas kādam objektam raksturīgs. Piem., neliels kal-

---

⁴ Še domāts speciāls gadījums. Parasti tādos vietu nosaukumos kā *Zviedru tilts*, *Zviedru kalns*, *Zviedru kapi*, *Zviedrenica* utt. ir tiešām tautas vārds.

niņš līdzenā apkārtne var izlikties liels, tāpēc to sauc *Liēlais kalns*; tāpat ievērojama var likties tīrumu apņemta pļava, smilšaina vieta māla zemē u. tml., un tāpēc arī nosaukums bieži nav saistīts tikai ar objektu kā tādu, bet saistīts ar tām īpatnībām, kas atkarīgas no tuvākās apkārtnes.

Tāpēc arī māju, bij. muižu, ciemu u. c. apdzīvotu vietu nosaukumiem pievienojams apkārtnes apraksts: vai atrodas pie upes, ezera vai ielejā, uzkalnā vai līdzenumā, vai tuvumā nav mežs, purvs, vai apkārtnē kalnaina utt., vispār, viss, kas īsti raksturīgs apkārtnē. Tā māju vārdiem *Abriņas*, *Muldas* pievienojama atzīme, vai tās atrodas vietā, kas atgādina *abru* jeb *muldu*, vai arī ne.

Katrreiz ir labi pajautāt ziņu devējam, kāpēc zināmai vietai ir tāds nosaukums. Pierakstāmi arī nostāsti un teikas par

kādu vietu, tautas etimoloģijas, t. i., turieniešu pašu skaidrojumi, kā vieta savu nosaukumu dabūjusi, u. tml. Piem., par Alsviķa *Laulātu*² *gravu* ir šādas ziņas: «liela grava, kur saplūst kopā vairākas mazas; pēc nostāstiem, gravā uz liela akmens stāvējis velns, laulādams raganas».

Norādāma arī objekta atrašanās vieta, piem., «tīrums ir 1/2 km uz austrumiem no *Plēsuma z*».

Jādod sīkas ziņas par māju vārdu lietošanas veidu attiecīgajā vietā. Šās ziņas rakstāmas priekš vietu vārdu saraksta. Jāatzīmē, vai māju vārdus kādā vietā lieto vienskaitlī vai daudzskaitlī. Ja daži māju vārdi vienā un tai pašā vietā sastopami vienskaitlī, daži daudzskaitlī, noskaidrojami izšķirības iemesli (piem., tām mājām, kam saglabāti vecie krogu nosaukumi, vārdi ir parasti vienskaitlī, tā Alsviķī bijušā *Dzeņa krogus* vārdā turienieši sauc

ari vēlāk iekārtoto saimniecību, kamēr gandrīz visi citi māju vārdi tur pazīstami tikai daudzskaitlī). Sīki aprakstāmas dažādas savādības, māju vārdus lietojot. Tā dažos apvidos ir, piem., māju nosaukumi *Kaļņiņi*, *Laūki* (nominatīvā), bet aiziet kāds var ne «uz *Kaļņiņiem*», bet «uz *Kaļņiņu māju*» vai «uz *Kaļņiņa mājām*» un dzīvo «*Kaļņiņu mājā*» vai «*Kaļņiņa mājās*». Citur atkal nominatīvā māju vārdus lieto vienskaitlī, piem., *Keīts*, *Čūplis*² (z Kūdumā), bet kāds var dzīvot tikai *Keītuôs*, *Čūpluôs* (lokativā lieto daudzskaitli), tomēr aiziet var «uz *Keītu*», «uz *Čūpli*» (atkal vienskaitlī). Tāpēc jānoskaidro, vai māju nosaukums, kādu lieto nominatīvā, runā tiek locīts pēc parastās regulas vai arī citos locījumos ir kāda īpaša izteiksme. Tāpat jāatzīmē, vai vairākas mājas nesauc vienā, t. i., ciema vārdā.

Vietu vārdu izlokšnes formas un no

ziņu devēja runas citētie vārdi un teicieni, kas doti izlokšnes izrunā, rakstāmi fonētiskā rakstījumā⁵, t. i., tieši tā, kā runā, piem., *rāceņ-kalniņč*², ka Vidrižos, *lāč²-purs*, pu Vidrižos, *kāinas*, z Kārļos, *breņč-sāt*, me Alsungā, *ābēlnīca*, pļ Veļkos, *mūola² koīnc*, ka Rudzētos, *lūsēni²*, z Nīcā; *āža mugura*, ga Kārļos — «*iēgarēnc kaīnc, tâc aš kâ āža mugura*»; *vēlla kaīnīc*, ka Lenčos; *līgatu pļava*, pļ Vidrižos: purva pļava, dažās vietās pļavas virskārta līgojas; *riņķ-pļau*, pļ Vidrižos: «*apaļ pļau meža vidu*»; *šķiersta² koīls*, la Kalncempjos — izskatās kā liels šķirsts kalna šķautnes dēļ; *ošavu kaēlnīc*, ka Mārcienā: tur aug «*ašavi*» (=ašķi, asi stiebrveida augi); *kažuceņč*, ģen. *kažuceņa*, me Preiļos: tur pieguļniekiem sadedzis kažociņš;

---

⁵ Etimoloģiski rakstāmas vietvārdu pamatformās (šķirkļos) šādas izskaņas: *-ds, -ts, -gs, -ks, -zs, -žs*.

*þèikstul'ine*², ģen. *þèikstul'inis*², pl Preiļos — senāk ļoti slapja, dūņās dzīvojuši pīkstuļi; *vūorp-l'èičs*², pl Preiļos — tur augušas vārpas (=smilgas); *sēnalu purvs*, pu Jumurdā — nekas labi neaug; *ķīys*, z Vidrižos — apkārtņē klejo daudz jūras putnu, ko tauta sauc «*ķīys*²» (=ķīvīte).

Lai vārdus un teikumus uzrakstītu fonētiski, iegaumējamas dažas īpašas rakstu zīmes.

Garajās zilbēs apzīmējama intonācija. Zilbe ir gara, ja tanī ir 1) garš patskanis, piem., *māja, sēta, Rīga*, 2) divskanis: *saūle, meīta, Baūska*, un 3) īsa patskaņa savienojums ar tai pašā zilbē sekojošu *r, ņ, l, ļ, m, n, ņ* — t. s. tautosillabiskais savienojums ar plūdeni vai nāseni: *maīta, kārš, vilna, viņš, Brānta muiža, Veīta, Duīdaga, Graīzda*.

Lietojamas šādas intonāciju zīmes:

1) C i r k u m f l e k s s (~) stieptai iz-

runai: *māte, saīte, mañ'a, Liēpāja*. ~ rakstāms virs garā patskaņa burtā: *māte ilēns*; divskaņos un īsa patskaņa, tautosillabiskos savienojumos ar plūdeni vai nāseni — uz otra komponenta: *saūle, mañta, lļģi, Saūl-krasti*. Ja divskaņa otra daļa ir vāji izrunāts patskanis, tad intonācijas zīme rakstāma virs pirmās daļas: *sō^ulit* (=saūlite) Užavā. Ja tautosillabiskā savienojuma patskanis garš, tad intonācijas zīme rakstāma virs patskaņa: *bāls, Kārļi*.

Īsa patskaņa tautosillabiskos savienojumos ar plūdeni cirkumflekss rakstāms uz *r-* resp. *l-* burtā arī tad, ja aiz tā seko pārīss anaptikses patskanis un ja minētais plūdenis nesāk jaunu zilbi, piem., *si^rami, zi^raņi, Be^rze, Bi^rži* u. c.

2) *G r a v i s* (·) krītošai izrunai; šī zīme rakstāma virs garā patskaņa burtā: *mēle, Rēzna[?], Blīdiene*; divskaņos un īsa

patskaņa tautosillabiskos savienojumos ar plūdeni vai nāseni — uz pirmās daļas: *sàime, dràugs, gàls, sìmts, Vàlka, Pùrv-male*. Ja aiz gara krītoši intonēta patskaņa tai pašā zilbē seko plūdenis vai nāsenis, virs patskaņa burta bez intonācijas zīmes nepieciešama arī garuma zīme: *dārzi, lēns, Mārsnēni, Sērmūkši*.

Vidzemes austrumos, Latgalē un sēlis-kajās izlokšnēs stieptā intonācija saplūdusi ar krītošo, un abu šo intonāciju vietā runā tikai krītošo intonāciju. Arī šo intonāciju apzīmē ar gravi: *mùosa*² (=triju intonāciju apgabalu *māsa*), *dārzs*² (=triju inton. apgabalu *dārzs*)⁶. Dažos atsevišķos gadījumos arī te var būt sastopama stieptā intonācija, kas tad apzīmējama ar stieptās intonācijas zīmi.

---

⁶ Lai parādītu, ka saplūdušas divas intonācijas, aiz attiecīgā vārda pie mazā burta augšējās ma-las raksta mazu divnieku.

3) Lauztās intonācijas apzīmēšanai lieto jumtiņu (^), ko raksta uz garā patskaņa burtā: *kâds, Lîgatne*, bet divskaņos un īsa patskaņa tautosillabiskos savienojumos ar plūdeni vai nāseni — uz otras daļas: *raûgs, kaîns, siîrds, Uôzuolaine*. Ja divskaņa otrs patskanis vājināts, intonācijas zīme rakstāma virs pirmā: *tô^{ut}²* (= *tàuta*) Puzē. Ja tautosillabiskā savienojuma patskanis garš, tad intonācijas zīme rakstāma virs patskaņa: *dêls, Pê^rkuone²*.

Jumtiņš rakstāms īsa patskaņa tautosillabiskos savienojumos ar plūdeni uz *r*- resp. *l*-burta arī tad, ja aiz tā seko pārīss anaptikses patskanis un ja minētais plūdenis nesāk jaunu zi'bi, piem., *zi^ragi* u. c.

Vidzemes rietumos, Kurzemē un lielākajā daļā Zemgales (izņemot dažas vietas, piem., Bīdieni, Jaunpili u. c.) lauztā intonācija saplūdusi ar krītošo. Vidzemē

ši intonācija ir tuvāka krītošajai, bet Kurzemē — lauztajai intonācijai. Arī šo intonāciju apzīmē ar jumtiņu: *kâzas*² (=triju inton. apgabalu *kâzas*), *gaĻva*² (=triju inton. apgabalu *gaĻva*)⁷, *Zlēkas*².

4) **A k ū t s** (´) kāpjošās intonācijas apzīmēšanai. Akūts rakstāms virs garā patskaņa burtā: *áda*, bet divskaņos un īsa patskaņa tautosillabiskos savienojumos ar plūdeni vai nāseni — uz otra komponenta: *raúgs*, *kaĻns*. Ja tautosillabiskā savienojuma patskanis garš, tad intonācijas zīme rakstāma virs patskaņa: *dáls*.

Kāpjošā intonācija dzirdama sēliskajās izloksnēs triju intonāciju apgabalu lauztās intonācijas vietā.

5) **P u s l o c i ņ š** (˘) kāpjoši krītošai izrunai.

Pus'ociņš lietojams: 1) tāmnieku un arī Vidzemes lībiskajās izloksnēs sekundāri

⁷ Skat. iepriekšējo piezīmi.

pagarināto īso patskaņu kāpjoši krītošās izrunas apzīmēšanai balsīga līdzskaņa priekšā, ja aiz šī līdzskaņa zudis patskanis: *kâz* (=kaza), *dâb* (=daba); 2) sēlisko izlokšņu krītošās intonācijas modificējuma apzīmēšanai balsīgo līdzskaņu priekšā: *Kûgġeni*, *Sēli* (z Kalsnavā). Divskaņos un īsa patskaņa tautosillabiskos savienojumos ar plūdeni vai nāseni puslociņš rakstāms uz otra komponenta: *piēnc*, *piļnc*, *Liēl-kalņi* (z Vestienā). Ja tautosillabiskā savienojuma patskanis ir garš, tad puslociņš rakstāms virs patskaņa: *Bērziņi* (z Kalsnavā).

Tāmnieku izlokšņu stiepto un laužto zilbju sekundārie pagarinājumi — *stiepti krītošā* izruna Stendē u. c. un *laužti krītošā* izruna Dundagā u. c. — apzīmējami ar attiecīgo intonācijas zīmi virs patskaņa vai divskaņa un kolu aiz tā: *priē:d*, *kâ:d*.

Vietu vārdu vācējam labi jāieklausās: kādu intonāciju dzird katrā gadījumā, tāda arī jāraksta. Ja kādreiz nevar gluži droši saklausīt, kāda intonācija ir kādā vārdā, tad blakus dotajam vietu vārdam atzīmējams, ka intonāciju šai vārdā pierakstītājs nav varējis droši noteikt. Patskaņa garums tad apzīmējams ar parasto garumzīmi.

Rakstot intonācijas zīmi, punkts virs i un garumzīme virs gara patskaņa burta⁸ nav rakstāmi.

Vietu vārdu izloknes formas pierakstot, intonācijas jāatzīmē kā sakņu, tā piedēkļu un gala zilbēs (piem., augšzemnieku: *Gràizùò² pļava, Məl:²-upîte*).

Intonācija atzīmējama arī tais gadījumos, kur (uzsvērtā vai neuzsvērtā) zilbē ar īsu patskani, nākamās zilbes patskanim

---

⁸ Izņemot krītoši intonētus tautosillabiskus savienojumus ar garu patskani: *mārks*.

zūdot, radies īsa patskaņa savienojums ar tautosillabisku plūdeni vai nāseni, ko parasti runā ar krītošu, zināmā apgabalā ar lauztu intonāciju, bet salikteņu pirmās daļas beigās dažreiz arī ar stieptu intonāciju, piem., *gāls, pīls, zīls, dibīns, cīrūl-galva*; salikteņos: *nāmdaris, silmeš* (silmežs), *mežgalniēki, laūgalniēki*.

Biežāk dzirdamo izlokšņu skaņu apzīmējumi

- ā, ā̄* vairāk vai mazāk labializēta *a*-, *ā*-skaņa, kādu dzird, piem., lībiskajās, dažās augšzemnieku u. c. izloksnēs divskanī *au*: *kāūlⁱ, jāūns²* Mazstraupē, *nāūda* Vestienā;
- ä, ǟ* skaņa, kas vidēja starp gaišu *a* un *ę*, piem., *dälīt, mäte* Piebalgā;
- a^e, ā^e* zināmā pozīcijā pārskanots *a*, *ā* ar *e* epentezi (iespraudumu), piem., *a^ebi, grā^ebeklis* Sarkanī;

ē, ē̄ plata e-, ē̄-skaņa, piem., vidus izlokšņu izrunā vārdos *vēcs, vēls, Vēnta, Ēduole*.

y, ū krievu u-skaņai līdzīgs patskanis, ko parasti dzird augšzemnieku izloksnēs (īpaši Latgalē), piem., *vylks², myza* Ciblā, *ryks* Praulienā;

o, ō skaņa, kas platuma ziņā tuva krievu vai vācu o-skaņai, piem., *vokors* Varakļānos, *mōsa²* Līvānos;

ə (apgriezts e) ar mēles vidu artikulējams vidēja augstuma nesaspriegts patskanis, kādu dzird dažās augšzemnieku izloksnēs vārdā *təls* (=liels), piem., Aknīstē.

Parastajā ortografijā ar o apzīmētais divskanis transkribējams ar *uo*: *Kuoknese, Muore*.

Palatālajā pārskaņā pilnīgi pārskaņots *uo* apzīmējams ar *ue* vai *uē* (pēc izrunas).

Ja aiz *uo* dzirdams *e* iespraudums, to apzīmē ar *uo^e: kùo^eciņč³* Sēlpilī.

Patskaņa nezilbisku izrunu apzīmē ar puslociņu (˘) zem burta: *sa[˘]ys, sē[˘]i* ap Valmieru.

Balsīgā afrikāta *dz, dž* apzīmējama ar *ʒ, ʒ̣*: *da[˘]ʒis, da[˘]ʒa*.

Velārā *l*-skaņa, ko dzird, piemēram, augšzemnieku izloksnēs u. c., apzīmējama ar *t*: *ko[˘]lnc, ly[˘]ts* (=liels) Varakļānos.

Velārā *n*-skaņa, ko *k* un *g* priekšā dzird ležzemnieku izloksnēs, apzīmējama ar *ŋ*: *Ma[˘]ŋga[˘]li, Ba[˘]ŋkas* (z Puzē).

Līdzskaņu palatālizējums (palatālo patskaņu priekšā augšzemnieku un lībiskajās izloksnēs) apzīmējams ar akūtu (˘) virs īsajiem un aiz garajiem līdzskaņu burtiem: *ć, ġ⁹, ḳ, ṃ, ṇ, ṛ, p̣, ś, ů, ž, b', d', l', t'*, piem., *Lukš[˘]t'ęni* (pļ Krāslavā).

---

⁹ Šķirams palatālais *ġ* no palatālizētā *ġ* (ar akūtu).

Lībiskajās izloksnēs gala zilbes īsajam patskanim zūdot aiz plūdeņa vai nāseņa, kas savukārt atrodas aiz kāda troksneņa, šis plūdenis vai nāsenis kļūst zīlbisks. Zīlbiskumu apzīmē ar mazu apli zem attiecīgā burta: *zagļs*, *ziēsm*² Vainižos, *bedr*, *putr* Dauguļos, *Lū:žņ*² (zvejas vieta Usmas ezerā).

Patskaņa un līdzskaņa p u s g a r u m s apzīmējams ar kolu (:) aiz attiecīgā burta: *so:ka* augšzemnieku izloksnēs, *sak:*^a ap Valmieru.

Patskaņa vai līdzskaņa p ā r g a r u m s apzīmējams ar intonācijas zīmi vai garumzīmi virs attiecīgā burta un kolu aiz tā: *mā:j*, *Añ:*, pag. *siť:* Stendē.

P ā r ī s s patskanis apzīmējams ar mazu attiecīgā patskaņa burtu, kas rakstāms pie mazo burtu augšējās malas, piemēram:

a) vidus un dažās lībiskajās izloksnēs

loti īsi izrunāto patskaņu apzīmēšanai neuzsvērtās zilbēs: *sēt^a*, *up^e*;

b) pārisā anaptikses patskaņa apzīmēšanai zemgaliskajās izloksnēs: *dar^azs*, *bēr^ezi*;

c) vāji izrunāta divskaņa elementa apzīmēšanai: *vⁱenc* Dauguļos, *m^oāte²* Sinolē.

Ja pārisā patskaņa kvalitāte nav nosakāma, tad tā vietā rakstāms apostrofs ('): *grāmat's* Dauguļos, *eg'l* Vainižos.

G a r i l ī d z s k a ņ i div- un vairāk-zilbju vārdos rakstāmi ar divkāršu burtu: *Veļla ala* Mazsalacā, *Kaņņi* (z Jēkabniekos).

Vārda akcentu, ja tas nav pirmajā zilbē, apzīmē ar punktu uzsvērtās zilbes priekšā pie mazā burta augšējās malas: *Dēk·šēkuļi* (z Blīdienē).

Zilbes robeža apzīmējama tur, kur par robežu var rasties šaubas: *le-īna* (=lejiņa) Valmierā.

Lai parādītu, ka kāda forma vai skaņa (izloksne neparasta) tieši tā (un ne citādi) runāta, aiz tās iekavās rakstāms vai nu *tâ!*, vai *sic!*, piem., *Zèంగాḷi* (tâ! +z Blīdienē).

Salikteņi rakstāmi pēc to sastāvdaļām ar savienojamo svītriņu, piem., *Kaūgūrmuīža* (Kauguros), *Uoliņ²-kaīns* (z Pļaviņās), *Jaūn-pils* (+pag).

Izloknes vārda nozīmes paskaidrojumus ar rakstu valodas sinonīmu vai aprakstu dod aiz vienlīdzības zīmes, piem., «*spuīns*» = purenes.

Izloknes pārstāvja teikumi, paskaidrojumi, ja tie rakstīti izloknes izrunā, rakstāmi pēdiņās (bet pats vietu vārds šķirkli bez pēdiņām), piem., *luōdes kaīnīc²*, ka Kūdumā — «*tamâ kaīnīnâ bīse reīz Luōdes māja*». Paša vācēja piezīmes un paskaidrojumi rakstāmi literārajā valodā bez pēdiņām.

Izlokšņu teksti rakstāmi ar mazajiem burtiem, arī pēc punkta teikuma sākumā, izņemot īpašvārdus tekstos.

Lietojama parastā interpunkcija.

Vācot vietvārdus, tie pierakstāmi kladē vai burtnīcā. Vispirms jāraksta vietu vārda nominatīvs (ja tas ir). Pierakstāmi arī citi locījumi, piem., ģenitīvs, akuzatīvs, lokatīvs, lai varētu droši noteikt, kāda celma ir dotais vārds, piem., *Aciņreņģ²* (gr Alsungā), daudzsk. dat. *Aciņreņģēm*.

Objektu apzīmēšanai lietojami saīsinājumi. Tie ir šādi:

- ap --- apdzīvota vieta
- atm --- atmata
- av --- avots
- c --- ciems jeb sādža
- ce --- ceļš
- cp --- ciema padome
- dī --- dīķis

dz	— darba zemnieka saimniecība (pēc 1940. g. zemes reformas)
dzi	-- dzirnavas
ez	--- ezers
ga	— ganības
gr	--- grava
grā	— grāvis
js	--- jaunsaimniecība (pēc 1920. g. zemes reformas)
ka	--- kalns
kp	— kapi
kr	--- krogus
la	--- lauks (tīrums)
l/a	— lauksaimniecības artelis (kol- hozs)
lā	--- lāma
le	— leja
lī	--- līcis
m	— miests
mā	— māja
me	-- mežs

mu	— muiža
mz	— mazmājiņa (maza saimniecība)
mžs	— mežsargmāja
neap	— neapdzīvota vieta
p	— pilsēta
pag	— pagasts
paka	— pakalns, uzkalns
pdr	— pilsdrupas
pgd	— pagasta daļa
pgļ	— pagasta ļaudis
pka	— pilskalns
pļ	— pļava
p/s	— padomju saimniecība (sovhozs)
pu	— purvs
pusmu	— pusmuiža
puss	— pussala
s	— sala
sē	— sēklis
str	— strauts

strc	—	strādnieku ciemats
ti	—	tilts
tī	—	tīrelis
u	—	up(īt)e
vs	—	viensēta (atsevišķa zemniekmāja sādžā)
z	—	zemniekmāja
zv	—	zvejas vieta
>	—	pārvērties par (aiz kāda upes vārda — ietek)
<	—	cēlies no
k	—	> (ietek) no kreisās puses
l	—	> (ietek) no labās puses
	—	paralēlforma

Objekti, kam saīsinājumi nav doti, rakstāmi pilnā vārdā, piem., birzs, līniņš, nora, valks u. c.

Apzīmējot reiz bijušu, tagad vairs neesošu objektu, priekšā rakstāma + zīme,

piem., + mu, + pļ. Ja kāda bijuša objekta vietā tagad ir cits objekts, tad tas pierakstāms, norādot arī uz bijušo objektu.

Pārrakstot vietvārdus uz kartītēm, ievērojams šāds rakstīšanas veids:

Kartītes kreisās puses augšējā stūrī rakstāma vietvārda pamatforma fonētiskā rakstījumā. Ja no pamatformas nevar droši spriest par vārda celmu, tad dodami arī citi locījumi (piem., ģen., akuz., lok.), kas rakstāmi zem pamatformas.¹⁰ Aiz pamatformas rakstāms objekta apzīmējums, kas no pamatformas atdalāms ar komatu, un pasvītrots vietas apzīmējums¹¹ literā-

---

¹⁰ Ja vācējam iespējams, izloknes vārdu vēlams pārceļt skaņu pa skaņai literārās valodas formā. Pārceļtā forma rakstāma zem izloknes formām un pasvītrojama. Ja kādu skaņu nevar droši pārceļt, tā atstājama bez pasvītrojuma.

¹¹ Tā kā ciemu padomju teritorijas un nosaukumi ir vairākkārt mainīti, tad objekta atrašanās

rajā formā. Aiz vietas apzīmējuma jāpie-
raksta VLI.¹²

Kā teicēja, tā vācēja paskaidrojumi rak-
stāmi kartītes vidū.

Kartītes kreisajā apakštūrī rakstāmi
vācēja iniciāļi un vākšanas gads (bez
punktiem, piem., VD 1959).

Kartītes labajā apakštūrī norādāms, vai attie-
cīgais vietvārds sastopams J. Endzelīna un
J. Plāķa vietvārdu krājumos, ja tie pieejami. Ja
vietvārda visi vākumi saskan, tad jāmin tikai

---

vieta norādāma ar bijušā pagasta nosaukumu,
piem., Blidienē, Kauguros u. c. Ja ciema padomes
nosaukums atšķiras no teritorijas vecā nosaukuma,
tad blakus iekavās pierakstāms arī ciema pado-
mes nosaukums bez pasvītrojuma, piem., Sēļos
(Austrumu cp), Ķieģeļos (Dauguļu cp), Lugažos
(Valkas cp).

¹² = Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Valodas
un literatūras institūta materiāli.

ši vietvārda publicējumu avoti¹³, piem., E II 72, Pl II 387.

Ja vietvārda publicētās formas atšķiras no tagadējā vākuma, tad jāuzraksta publicētās formas līdz ar avota minējumu, piem., *aūšeikas* E II 72, *aūšeikas* Pl II 387.¹⁴ Vietvārdi no avotiem norakstāmi tieši tā, kā tie publicēti — ar intonāciju u. c. zīmēm, slīpajā drukā esošie vārdi pasvitrojami, pēdiņās un iekavās ietvertie, kā arī vecajā ortografijā iespiestie vārdi rakstāmi pēdiņās. Ja kādus avotos publicētos vietvārdus neizdodas atrast, tie rakstāmi uz atsevišķām kartītēm ar avotu norādi blakus, piezīmējot, ka tāds vietvārds nav dzirdēts. Pierakstāmi arī vācēja iniciāļi un vākšanas gads.

¹³ E I — J. Endzelīns. Latvijas vietu vārdi. I daļa. Vidzemes vārdi. Rīgā, 1922.

E II — J. Endzelīns. Latvijas vietu vārdi. II daļa. Kurzemes un Latgales vārdi. Rīgā, 1925.

Pl I — J. Plāķis. Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. I daļa. Kurzemes vārdi. Rīgā, 1936.

Pl II — J. Plāķis. Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. II daļa. Zemgales vārdi. Rīgā, 1939.

¹⁴ Tagadējā vākumā: *ličlīč aūšeikas², maziē aūšeikas²*.

Ja kādam objektam ir divi vai vairāki nosaukumi, tad uz kartītes rakstāmi visi šie nosaukumi ar paralēlformu zīmi, piem., *bridēgu ęzārs* || *ārņa ęzārs* || *ārītes ęzārs* || *bērza (-u) ęzārs*, ez Lugažos (Valkas cp), *apīņi* || *apīņi*² || *apīņi*, mz Anneniekos; *blusas* || (tagad) *griēzes*², z Anneniekos. Jā-raksta tik kartīšu, cik ir paralēlo formu, un katra kartīte liekama savā alfabēta vietā, pie kam šķirkļa priekšā ar krāsainu zīmuli pievelkams kāsītis. Ja atšķirība ir tikai vārda galotnē, tad divas kartītes nav nepieciešamas, bet atšķirīgo (mazāk lietojamo) galotni var rakstīt blakus iekavās.

Ja vietvārds ir salikts vārds vai salikteinis, kur abām¹⁵ daļām īpašvārda daba, piem., *vęc-vilki*², z Jēkabniekos, tad arī

---

¹⁵ Saslopami arī salikteņi ar vairāk nekā divām daļām. Tad jāraksta tik kartīšu, cik salikteņa daļu.

rakstāmas divas vienādas kartītes, ar šķirkļa atzīmējumu, un katra kartīte liekama savā alfabēta vietā (viena pie vārdiem ar *vecv*, otra — pie *vilk*); tāpat, piem., *màlnùò² sola* (=mēlnā sala), c Silajāņos rakstāms divas reizes, pie kam viena kartīte liekama pie *meln* un otra pie *sal*.

Ja saliktā vietvārda beigu daļa saskan ar apzīmējamo objektu, t. i., šai daļai nav īpašvārda dabas, piem., *apšu pļava*, pļ Silajāņos, tad tai sava kartīte nav rakstāma, bet rakstāma tikai viena kartīte, kas liekama alfabētā pēc salikteņa sākuma burtiem.

Ja teksts, t. i., paskaidrojumi, nostāsti utt., nesatelp kartītes vienā pusē, tad kartītes apakšā vidū rakstāms: *verte!*, un turpinājums rakstāms kartītes otrā pusē. Ja arī tur visu nevar uzrakstīt, tad turpinājums rakstāms uz citas kartītes; jaunā

kartīte numurējama ar romiešu ciparu, kas rakstāms kartītes augšā vidū. Parastajā vietā rakstāms šķirkļa vietvārds līdz ar objekta un vietas apzīmējumu.

Kartītes rakstāmas ar tinti skaidri un salasāmi, lai nevarētu pārprast nevienu burtu un zīmi, īpašu uzmanību pievēršot *n, u, v, r, s, o, a* rakstījumam.

Kartītes jāsakārto pēc šāda alfabēta: *a, ā, b, c, č, d, dz, dž, e, ē, f, g, ģ, h (ch), i, ī, ie, j, k, ķ, l, ļ, m, n, ņ, o* (= krievu vai vācu īsajai *o*-skaņai), *ō* (= vācu garajai *o*-skaņai), *p, r, ŀ, s, š, t, u, ū, uo, v, z, ž.*

Kartišu paraugi:

kreīm²-bļuōd, pļ
lok. kreīmbļuōda
kreīm²-bļuōda

Vidrižos VLI

1.5 km uz vakariem no «Ķič» z. Zema, slapja
pļava. Te agrāk augušas daudz «spuīns» =
purenes. Tās dotas govīm, un tad bijis
daudz krējuma.

VK 1943

E nav

šēkst'is, c
lok. šēkst'ēs
sekstes

Silajānos VLI

ES 1956

«šēksti» E II 187

Materiālu vākšanas kladēs vai burtnīcās pirmajā lappusē vai uz vāka jāuzraksta, kur un kādi materiāli vākti (piem., Kau-guru vietvārdi, Bērzes vietvārdi u. c. iz-loksnes materiāli), vācēja vārds, uzvārds, materiālu vākšanas gads. Ja materiāli pierakstīti vairākās kladēs vai burtnīcās, tad tās numurējamas.

Darbam vajadzīgos materiālus (klades, burtnīcas, kartītes, zīmuļus u. c.) izsniedz Institūts.

Vākšanas darbu nobeidzot vai pārtraucot, vācējam jānodod Institūtam: a) savāktais, uz kartītēm pārrakstītais un a l f a b ē t ā sakārtotais vietvārdu materiāls, b) visas melnraksta klades vai burtnīcas.

*ZA Valodas un literatūras institūta
Dialektoloģijas un valodas vēstures sektors*

INSTRUKCIJA VIETU VĀRDU VĀCĒJIEM

Redaktore *E. Šmite*. Tehn. redaktors *J. Paeglis*. Korektore *V. Dambe*.

Nodota salikšanai 1959. g. 10. oktobrī.
Parakstīta iespiešanai 1960. g. 4. martā.
Papīra formāts 60×92/32. 0,69 fiz. iespiedl.;
0,69 uzsk. iespiedl.; 0,93 izdevn. l. Metiens
1500 eks. JT 02564.

Maksā 30 kap.

Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība
Rīgā, Smilšu ielā Nr. 1. Iespiesta Latvijas
PSR Kultūras ministrijas Poligrafiskās
rūpniecības pārvaldes Paraugtipografijā,
Rīgā, Puškina ielā Nr. 12. Pasūt. Nr. 1333.

523.2+6T5.2